

مقاله پژوهشی - فصلنامه علمی **رهیافت**

سال سیزدهم، شماره ۴۸، پاییز ۱۳۹۸
صفحه ۳ تا ۲۶

مقایسه تحلیلی عملکرد نظارتی نمایندگان مجلس شورای اسلامی طی ادوار اول تا دهم

علی زارعی / دانشجوی دکتری تاریخ انقلاب اسلامی، پژوهشکده امام خمینی (س) و انقلاب اسلامی. (نویسنده
مسئول) ali.zareei@chmail.ir

محسن بهشتی سورش / دانشیار گروه تاریخ، دانشگاه بین المللی امام خمینی (ره) beheshti@ikiu.ac.ir
یحیی فوزی / استاد گروه علوم سیاسی، پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی yahyafozi@yahoo.com
اسماعیل حسن زاده / دانشیار گروه تاریخ، دانشگاه الزهرا (س) ihassanzadeh111@gmail.com

چکیده

در این نوشتار سعی شده است به این پرسش اصلی پاسخ داده شود که نمایندگان هر یک از ادوار اول تا دهم مجلس شورای اسلامی به لحاظ وظایف نظارتی چه عملکردی از خود نشان داده‌اند و ترکیب سیاسی مجلس به عنوان یکی از مهمترین متغیرها چه تأثیری بر این امر داشته است؟ فرض پژوهش بر این است که مجالسی که اکثریت نمایندگان آن همسو با دولت هستند از عملکرد نظارتی ضعیف‌تری نسبت به مجالس غیر همسو برخوردارند. روش این پژوهش به صورت مطالعه تطبیقی کمی است که با جمع‌آوری اطلاعات به شیوه‌ی کتابخانه‌ای و اسنادی و با استفاده از آمارهای توصیفی انجام شده است. یافته‌های پژوهش حکایت از آن دارد که در روند کلی تغییرات آماری مربوط به عملکرد نمایندگان، ترکیب سیاسی عامل تعیین کننده نبوده و متغیرهای وابسته به زمان از تأثیر بیشتری برخوردارند. همچنین هر چند ادوار مختلف مجلس عملکردهای متفاوتی از خود به ثبت رسانده‌اند لیکن در نگاه کلی میزان استفاده از ابزارهای نظارتی به مرور زمان افزایش یافته است.

کلیدواژه: مجلس شورای اسلامی، نمایندگان مجلس، عملکرد نظارتی، ادوار مجلس.

تاریخ تأیید ۱۳۹۸/۰۷/۲۰

تاریخ دریافت ۱۳۹۸/۰۴/۰۱

مقدمه

به موجب قانون اساسی نظام جمهوری اسلامی ایران، یکی از وظایف مهم نمایندگان مجلس شورای اسلامی در کنار وضع قوانین، نظارت بر دستگاه‌های اجرایی کشور است. نمایندگان منتخب ملت، عناصر اساسی تشکیل دهنده قوه مقننه هستند که به پشتوانه آرای مردم بر کرسی‌های مجلس تکیه می‌زنند، بنابراین مکلف هستند که به عنوان نهاد ناظر با کنترل قوای حاکم، سعی در حفظ حقوق فردی و اجتماعی افراد جامعه داشته باشند. چارچوب صلاحیت‌های نظارتی مجلس بر مبنای قانون اساسی است و چگونگی و روش اعمال آن در آیین نامه داخلی مجلس تبیین شده است.

اعمال این نظارت، چنان که در قانون اساسی ذکر شده است، از طریق دادن رأی اعتماد به وزیران، استیضاح، تذکر و سؤال از رئیس جمهور و وزیران، تحقیق و تفحص و... صورت می‌گیرد. در واقع قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران برای جلوگیری از استبداد مسئولان و تضييع حقوق مردم چنین سازوکارهای نظارتی را در حیطه اختیارات مجلس قرار داده است.

اکنون با گذشت چهار دهه از پیروزی انقلاب اسلامی ایران و همچنین شکل‌گیری ده دوره قانونگذاری، ضرورت پژوهش در خصوص مجلس و بخصوص عملکرد نظارتی نمایندگان بیش از پیش احساس می‌شود؛ چرا که پایش عملکرد نظارتی ادوار مختلف مجلس می‌تواند در ارتقای سطح کیفی نمایندگان با بررسی متغیرهای مؤثر بر این موضوع و همچنین در اصلاح ساختارهای مرتبط مؤثر واقع شود. نتایج حاصل با مشخص نمودن روندها و تغییرات کلی عملکرد نظارتی نمایندگان و تعیین نقاط ضعف و قوت مربوطه چارچوبی را برای مطالعه اثرات مؤلفه‌های گوناگون در این موضوع شکل می‌دهد. برای نمونه در این مقاله تأثیر ترکیب سیاسی و وابستگی حزبی نمایندگان _ به عنوان یکی از مهمترین مؤلفه‌ها - نیز مورد بررسی قرار می‌گیرد. از همین رو پژوهش حاضر در صدد است که با روش مطالعه تطبیقی کمی، با جمع‌آوری اطلاعات به شیوه‌ی کتابخانه‌ای و اسنادی و با استفاده از آمارهای توصیفی به این پرسش بنیادین پاسخ دهد که نمایندگان هر یک از ادوار اول تا دهم مجلس شورای اسلامی به لحاظ وظایف نظارتی چه عملکردی از خود به نمایش گذاشته‌اند؟ قابل ذکر است که تمرکز پژوهش حاضر بر روند کلی عملکردها است و پرداختن به جزئیات، همچون مباحث مطروحه در جلسات رأی اعتماد و استیضاح و انگیزه نمایندگان در این خصوص در حیطه این پژوهش قرار نمی‌گیرد و خود پژوهش مستقلی را می‌طلبد.

در خصوص پیشنهاد پژوهش نیز باید خاطر نشان ساخت که به‌رغم اهمیت موضوع

تاکنون پژوهش مستقلی در این حوزه با جامعیت ده دوره قانونگذاری کار نشده است. البته به صورت پراکنده، در برخی از پژوهش‌ها، آماری از عملکرد نظارتی تعداد محدودی از دوره‌های مجلس به چشم می‌خورد. بایستی خاطر نشان ساخت پژوهش حاضر علیرغم پژوهش‌های پیشین صرفاً به دنبال ارائه آمار - آن هم در یک بازه زمانی محدود - نبوده است؛ بلکه تلاش نموده با بررسی ده دوره مجلس شورای و تحلیل و مقایسه‌ی ادوار مختلف در پی کشف روندهای کلی از عملکرد نظارتی نمایندگان برآید. همچنین در این پژوهش جهت ارائه آماری صحیح از عملکرد نظارتی نمایندگان، عمده‌ی آمار - غیر از تذکرات - از متن صورت مذاکرات مجلس استخراج گردیده و آمار ارائه شده در تحقیقات پیشین صحت سنجی شده است.

در ادامه مطالعات آماری بر اساس هر یک از ابزارهای نظارتی نمایندگان شامل: رأی اعتماد به وزرا، تذکر، سؤال، استیضاح و تحقیق و تفحص صورت می‌پذیرد. قابل ذکر است که ابزارهای تذکر، سؤال و استیضاح مکانیزم‌هایی برای نظارت مستمر مجلس بر دولت هستند که به ترتیب، اثربخشی آنها - و به تبع آن تشریفات مربوطه - ارتقا می‌یابد. بدیهی است افزایش حساسیت و تشریفات یک مکانیزم نظارتی منجر به کاهش فراوانی استفاده از آن ابزار خواهد شد. این امر اگرچه می‌تواند منجر به افزایش کارایی و دقت گردد اما از سوی دیگر با افزایش حساسیت و هزینه پیامدهای استفاده از یک ابزار نظارتی همچون استیضاح رئیس جمهور، عملاً استفاده از آن به حاشیه رانده خواهد شد.

۲. مبانی نظری

برای بررسی عملکردها در عرصه سیاسی، رویکردهای مختلفی توسط اندیشمندان علوم سیاسی مطرح شده است؛ برخی با تأکید بر اولویت ساختارها، مدعی هستند که تحول نظام‌های سیاسی و عملکرد آن تحت تأثیر ساختارهای سیاسی مستقر است و برخی دیگر بر عوامل ارادی و انسانی تأکید دارند (فوزی، ۱۳۹۵: ۲۶-۲۹). بر اساس دیدگاه ساختارگرایان، نهادهای سیاسی اختیارات محدودی در ایجاد تحولات دارند. ساختارگرایی در معنای حداکثری آن، نگرشی است که جامعه را همچون مجموعه‌ای عینی و ساختارمند می‌بیند که مستقل از افراد و کنشگران است (مارش و استوکر، ۱۳۸۴: ۳۱۲). اما نقدهای مختلفی بر این نظریات شده است؛ دیوید مارش برخی از این نقدها را به شکل زیر خلاصه کرده است: «ساختارگرایی معمولاً فعالیت افراد را دست کم گرفته و گاهی کاملاً از آن غفلت کرده است. به عبارت دیگر، استقلال واقعی افراد را نپذیرفته و تأثیرگذاری و یا توانایی آنان در ایجاد دگرگونی را انکار کرده است. بعلاوه ساختارگرایی تصویری از جهان اجتماعی و سیاسی ترسیم می‌کند که در آن همه ما صرفاً فریب‌خوردگان وارفته و بی‌دست و پای

ساختارهایی که فراتر از فهم و درکمان هستند، می‌باشیم و بر آن‌ها هیچ نفوذی و تأثیری نداریم؛ و بر اساس این تقدیرگرایی، تمام آنچه ما می‌توانیم انجام دهیم این است که بنشینیم و منتظر ظهور و بروز ذاتی تاریخ باشیم. سرانجام اینکه، اگر این ادعا درست باشد پس چگونه پژوهشگران ساختارگرا توانسته‌اند بیرون از آن ساختارهایی که به شکل اجتناب‌ناپذیری ما را محدود می‌سازند، قدم بگذارند؟» (مارش و استوکر، ۱۳۸۴: ۳۱۲).

در مقابل، دیدگاه‌های اراده‌گرایانه بر نقش کارگزاران سیاسی در تحولات نظام‌های سیاسی تأکید دارند و معتقدند که عوامل ارادی که شامل اراده و خواست کارگزاران دولتی و مبتنی بر معانی ذهنی، نیت‌ها و گفتمان‌های سیاسی خاص آن‌ها است، نقش مهمی در تحولات سیاسی ایفا می‌کنند. اراده‌گرایی رویکردی است که برخلاف ساختارگرایان، اصالت را به کارگزاران و اراده انسانی می‌دهد و عامل تعیین‌کننده در تصمیمات سیاسی را انگیزه‌ها و اراده‌های بازیگران می‌داند. این رویکرد در واقع مبتنی بر فردگرایی روش‌شناختی است و معتقد است در تبیین‌های سیاسی اجتماعی باید محور تحلیل انگیزه‌ها و نیت‌های فردی باشد. بر این اساس بر نظریاتی همچون انتخاب عقلانی، فایده‌گرایی و... به‌عنوان محور تحلیل خود تأکید دارند (ویر، ۱۳۸۲: ۸۴). هرچند این دیدگاه نیز با نقدهای مهمی مواجه شده و در نگرش‌های جدید بر تعامل ساختارها و اراده‌ها تأکید می‌شود اما به‌رحال اراده‌های انسانی که در قالب نخبگان سیاسی تجلی می‌کنند نقش محوری در تعامل بین ساختار و کارگزار و در نظریات ساختاریابی (Giddens, 1976: 157) ایفا کرده و لذا کلید فهم تعامل مذکور در تحولات عرصه سیاسی با شناخت کارگزاران اتفاق می‌افتد؛ به‌طوری که برای فهم مناسبی از تحولات سیاسی و چرایی ضعف‌ها و قوت‌ها در هر نظام سیاسی باید به بررسی اراده‌های سیاسی و بافت نخبگان سیاسی پرداخت.

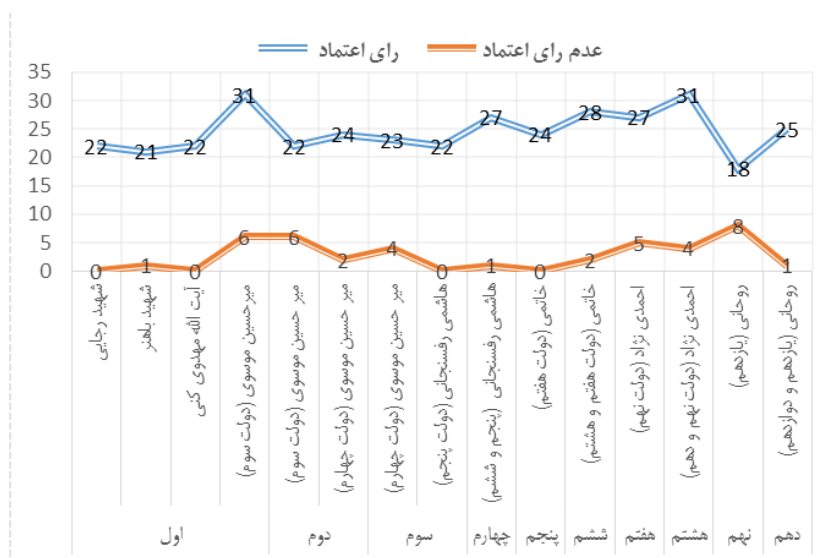
۳. بررسی وضعیت رأی اعتماد به وزرا

بر اساس اصل ۸۷ قانون اساسی، رئیس‌جمهور باید برای هیأت وزیران پس از تشکیل و پیش از هر اقدام دیگر از مجلس رأی اعتماد بگیرد. در دوران تصدی نیز در مورد مسائل مهم و مورد اختلاف می‌تواند از مجلس برای هیأت وزیران تقاضای رأی اعتماد کند. رویکرد نمایندگان مجلس در بهره‌گیری از این ابزار نظارتی تا حدی است که می‌تواند نحوه تعامل دولت و مجلس را مشخص نماید. از طرفی میزان آمار عدم رأی اعتماد به وزرا در کنار آمار استیضاح و ترکیب سیاسی ادوار مختلف مجلس می‌تواند در برآوردی کیفی از نوع رفتار نمایندگان راهگشا باشد. برای مثال پایین بودن آمار عدم رأی اعتماد در مجلسی با جهت‌گیری سیاسی متفاوت نسبت دولت وقت، می‌تواند نشانگر مصلحت‌اندیشی

و برخورداری از روحیه تساهل و تسامح در اکثریت نمایندگان آن دوره باشد؛ اما بالا بودن آمار استیضاح نسبت به آمار رأی عدم اعتماد در همان دوره نشانگر اتخاذ رویکردی منفعلانه در رأی اعتماد به وزرا است. از سوی دیگر بالا بودن آمار رأی اعتماد در مجلس غیرهمسو با دولت از دو جنبه قابل تحلیل است: برخورد سیاسی و یا حساسیت و جدیت در انجام وظایف نظارتی. این درحالی است که همین آمار در یک مجلس همسو با دولت بیشتر از جنبه دوم قابل بررسی است.

با توجه به مفروضات فوق در این بخش آمار رأی اعتماد در ادوار مختلف مجلس مورد بررسی قرار خواهد گرفت و نهایتاً با تکمیل داده‌ها در بخش‌های آتی، تحلیلی یکپارچه از نتایج ارائه می‌گردد.

شکل ۱ بیانگر وضعیت رأی اعتماد نمایندگان مجلس شورای اسلامی به وزرای دولت‌های اول تا دوازدهم است. طبق این داده‌ها مجلس اول به لحاظ تعداد، با بررسی صلاحیت چهار کابینه‌ی دولت‌های رجایی، باهنر، مهدوی کنی و موسوی، پرکارترین مجلس از این حیث می‌باشد. از منظر تعداد رأی عدم اعتماد، مجلس نهم و پس از آن مجلس دوم از بیشترین نسبت عدم رأی اعتماد برخوردارند. هر چند می‌توان اصلی‌ترین علل این امر را گرایش‌های متضاد سیاسی مجلس و دولت و برخورداری وزرای پیشنهادی از سوابق عملکردی بیشتر دانست؛ لیکن نمی‌توان این عوامل را به تمام مجالس تعمیم داد. برای نمونه، در مجلس پنجم با وجود آنکه اکثریت نمایندگان مجلس از اصولگرایان بودند و رئیس آن نیز کاندیدای اصولگرایان در انتخابات هفتمین دوره ریاست جمهوری بود، پس از پیروزی سید محمد خاتمی و اصلاح‌طلبان در انتخابات، این مجلس اعلام کرد که منافع ملی را بر منافع جناحی و حزبی مقدم می‌دارد و برای پیشرفت و توسعه کشور آماده همکاری با دولت اصلاح‌طلب است. از همین رو جمع کثیری از نمایندگان مجلس شورای اسلامی طی نامه‌ای به سید محمد خاتمی، انتخاب وی را به ریاست جمهوری ایران تبریک گفتند و آمادگی کامل خود را جهت هرگونه همکاری و مساعدت با ایشان اعلام نمودند و در جلسه ۱۲۱ مجلس، مورخ ۲۹ مردادماه ۱۳۶۷، به تمامی ۲۲ وزیر پیشنهادی خاتمی رأی اعتماد دادند. از سوی دیگر، مجالس هفتم و هشتم با وجود اینکه به لحاظ سیاسی، همسو با دولت وقت بودند اما به ۹ تن از وزرای پیشنهادی رأی اعتماد ندادند. بنابراین مقایسه ادوار مجلس به لحاظ همراهی با دولت در رأی اعتماد به وزرا به تنهایی نمی‌تواند شاخصی برای قضاوت عملکرد دولت‌ها و مجالس باشد.

شکل ۱. وضعیت رأی اعتماد به وزرا در ادوار اول تا دهم بر حسب تعداد

(منبع: نگارنده)

تفاوت میان درصد رأی اعتماد به وزرای پیشنهادی دولت‌های مختلف می‌تواند در بستر کلی جناح‌گرایی/حق‌گرایی و یا مصلحت‌اندیشی/عدم مصلحت‌تحلیل شود. اگرچه کم یا زیاد بودن این درصد نمی‌تواند بطور مطلق معیاری برای قضاوت عملکرد مجالس و دولت‌ها باشد اما می‌توان این ادعا را مطرح نمود که از این منظر مجالس ششم، هفتم و هشتم برخوردار از رویکرد متعادلی بوده‌اند؛ زیرا به‌رغم هم‌سویی با دولت وقت، حداقل به دو وزیر پیشنهادی رأی اعتماد ندادند. بنابراین صرف‌نظر از نوع نگرش سیاسی و حزبی، از مواضع مستحکمی برخوردار بوده‌اند. این در حالی است که مجلس پنجم با اکثریت اصولگرایان برای اثبات حسن نیت خود در رویکردی مبتنی بر نرمش و مصلحت‌اندیشی اقدام به تأیید تمام کابینه پیشنهادی دولت اصلاحات می‌کند.

از آنجا که مجالس اول و سوم در تعامل با حداقل دو رئیس‌جمهور یا نخست‌وزیر مختلف بوده‌اند، با توجه به عملکردشان می‌توان اینگونه استنباط نمود که برخلاف مجلس پنجم، تمایل کمتری به مصلحت‌اندیشی و نرمش با جناح مخالف خود داشته‌اند. در خصوص عوامل مؤثر بر رویکرد نمایندگان می‌توان به درصد آرای کسب شده توسط رئیس‌جمهور وقت، احساس وجود یا عدم وجود پایگاه اجتماعی قوی در میان مردم و برخورداری از نگاه ایدئولوژیک اشاره نمود.

می‌توان چنین نتیجه گرفت که هر چند آرایش سیاسی نمایندگان می‌تواند در بحث رأی‌آوری وزرا در مجلس تاثیرگذار باشد لیکن این مسأله تنها عامل تعیین‌کننده در این

امر نبوده و باید عوامل دیگر از جمله وجود یا عدم وجود روحیه حق‌گرایی و مصلحت‌اندیشی (شخصی و ملی) را نیز مورد توجه قرار داد.

۴. ابزار نظارتی تذکر

مطابق با ماده ۲۰۸ آیین‌نامه داخلی مجلس، در کلیه مواردی که نماینده یا نمایندگان بر طبق اصل ۸۸ قانون اساسی، از رئیس‌جمهور یا وزیر درباره یکی از وظایف آنان حق سؤال دارند، می‌توانند در خصوص موضوع موردنظر به رئیس‌جمهور و وزیر مسئول کتباً تذکر دهند. هیأت رئیسه نیز وظیفه دارد خلاصه تذکر را در جلسه علنی مجلس قرائت و متن کامل تذکر را به رئیس‌جمهور یا وزیر مربوط ابلاغ نماید. علاوه بر این نمایندگان می‌توانند در صحن علنی مجلس نیز به صورت علنی به رئیس‌جمهور و وزرا تذکر شفاهی دهند. در صورتی که بخواهیم ابزارهای نظارتی را به لحاظ اهمیت، تاثیرگذاری و تشریفات اداری درجه‌بندی کنیم تذکر در نازلترین سطح نظارتی قرار می‌گیرد. متأسفانه با توجه به اینکه دریافت تذکر از نمایندگان برای مسئولان اجرایی کشور تبعات خاصی نداشته این ابزار نظارتی عملاً کارکرد خود را از دست داده است. قابل ذکر است که سهولت استفاده از ابزار تذکر، احتمال استفاده غیرمنطقی از آن را افزایش می‌دهد.

در جدول ۱ و شکل ۲ فراوانی تذکر نمایندگان به مسئولان اجرایی کشور طی ادوار اول تا دهم مجلس شورای اسلامی ارائه شده است. بر اساس آن از دوره پنجم به بعد تعداد تذکرات به مسئولان اجرایی کشور شاهد یک سیر افزایشی است. به طوری که تعداد تذکرات دوره نهم نسبت به دوره پنجم ۷/۵ برابر رشد داشته است. در خصوص علل این امر می‌توان به افزایش نسبی سطح کیفی عملکرد نمایندگان، پیچیدگی مسائل اجرایی نسبت به گذشته، افزایش چالش‌ها و همچنین آشنایی بهتر نمایندگان با ابزارهای نظارتی در اختیارشان دانست.

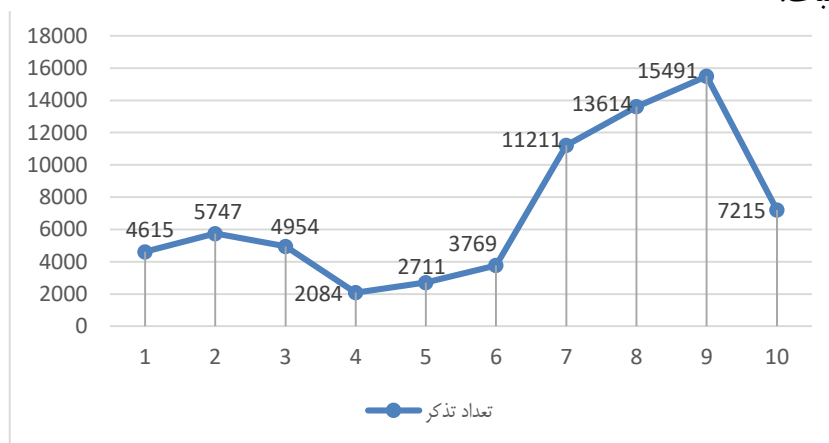
در خصوص مقایسه ادوار مجلس به لحاظ کمترین و بیشترین تعداد تذکر نیز باید گفت در بین ادوار اول تا دهم کمترین فراوانی تذکر به مسئولان اجرایی کشور در دوره چهارم مجلس با ۲۰۸۴ فقره و بیشترین آن با تعداد ۱۵۴۹۱ فقره تذکر در مجلس نهم به ثبت رسیده است. البته شایان ذکر است که آمار ذکر شده در مورد مجلس دهم مربوط به اجلاس اول و دوم است و برای قضاوت در مورد آن باید تا پایان این دوره منتظر ماند. البته با توجه به عملکرد دوساله این مجلس، افزایش آمار تذکرات مجلس دهم نسبت به مجلس نهم دور از انتظار نخواهد بود.

جدول ۱. فراوانی تذکر نمایندگان مجلس به مسئولان اجرایی کشور طی ادوار مجلس اول تا دهم

ادوار مجلس										مسئولان اجرایی
10	9	8	7	6	5	4	3	2	1	
117	2225	2475	2110	543	106	196	146	257	252	رئیس جمهور
8										
161	199	261	159	-	-	-	-	-	-	وزیر ارتباطات و فناوری
49	72	67	69	26	14	2	11	3	-	وزیر اطلاعات
436	865	770	554	155	150	87	272	272	174	وزیر آموزش و پرورش
458	764	394	347	150	100	71	92	78	76	وزیر امور اقتصادی
128	300	452	363	33	26	7	27	8	15	وزیر امور خارجه
-	-	507	768	189	88	78	233	332	262	وزیر بازرگانی
273	745	691	725	292	262	226	523	595	422	وزیر بهداشت
-	-	-	-	93	84	38	64	217	223	پست، تلگراف و تلفن
422	749	147	-	-	-	-	-	-	-	وزیر تعاون، کار و رفاه
		37	27	17	18	8	-	-	-	وزیر تعاون
896	1322	1146	1062	-	-	-	-	-	-	وزیر جهاد کشاورزی
-	-	-	-	373	227	134	331	253	58	وزیر جهاد سازندگی
91	198	108	23	30	35	16	117	220	179	وزیر دادگستری
77	98	64	63	23	12	15	41	17	19	وزیر دفاع
813	1750	325	-	-	-	-	-	-	-	وزیر راه و شهرسازی
-	-	1027	979	416	303	290	530	614	549	وزیر راه و ترابری
-	-	245	162	-	-	-	-	-	-	وزیر رفاه و تامین اجتماعی
-	-	-	-	-	0	0	0	20	14	وزیر سپاه
-	-	-	-	115	70	64	65	106	107	وزیر صنایع
-	-	-	-	-	0	6	36	37	18	وزیر صنایع سنگین
-	-	-	399	-	-	-	-	-	-	صنایع و معادن
344	1416	583	-	-	-	-	-	-	-	وزیر صنعت، معدن و تجارت
157	363	315	257	-	-	-	-	-	-	وزارت علوم
-	-	-	-	76	31	29	104	113	86	وزیر فرهنگ و آموزش عالی
109	394	357	274	107	70	32	58	62	58	فرهنگ و ارشاد
-	-	124	69	59	54	13	35	41	20	وزیر کار و امور اجتماعی
-	-	-	-	-	115	117	324	594	398	وزیر کشاورزی
606	1466	1170	1098	424	286	195	566	554	453	وزیر کشور
-	-	230	273	97	129	73	139	120	95	وزیر مسکن و شهرسازی
-	-	-	-	-	33	34	33	29	19	معادن و فلزات
228	606	745	548	183	255	172	414	325	314	وزیر نفت
644	1577	1272	882	368	242	177	364	465	470	وزیر نیرو

وزیر ورزش و جوانان	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	102	382	145
سازمان برنامه و بودجه	24	142	170	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-
سازمان امور استخدامی	8	2	35	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
سازمان محیط زیست	-	17	8	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
سازمان تربیت بدنی	13	18	33	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
سازمان صدا و سیما	205	182	2	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-
معاون اول	-	-	183	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
سایر*	84	54	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
جمع	461	574	495	208	271	376	1121	1361	1549	721	5	1	4

*. امور مهاجرین، بنیاد مستضعفان، بنیاد ۱۵ خرداد، بنیاد جانبازان، معاون اجرایی، سازمان انرژی اتمی، ستاد بسیج، ستاد پیگیری فرمان امام، کمیته امداد، سازمان تبلیغات، دیوان محاسبات.

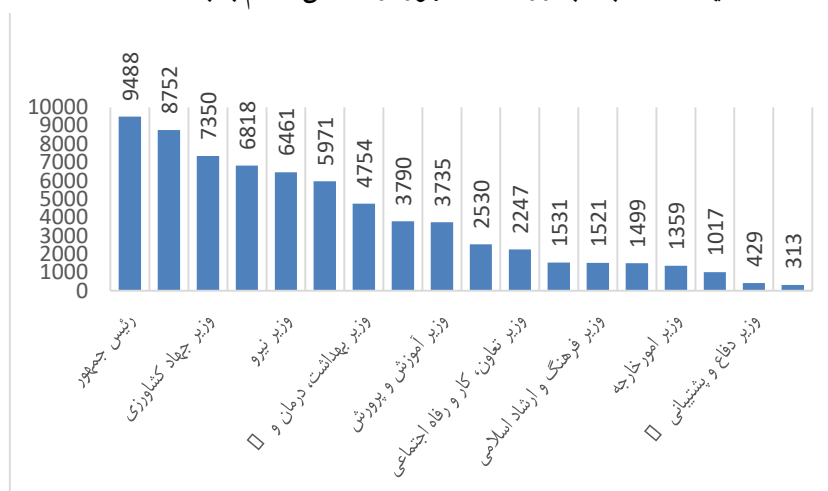

شکل ۲. میزان استفاده نمایندگان مجلس از ابزار نظارتی تذکر طی ادوار اول تا دهم (منبع: نگارنده)

برای مقایسه بهتر دوره‌ها با یکدیگر به لحاظ بیشترین و کمترین دریافت کنندگان تذکر، در شکل ۳ وزارتخانه‌های کنونی معیار قرار گرفته‌اند و آمار وزارتخانه‌هایی که با یکدیگر ادغام شده‌اند، جمع گردیده است. بر همین اساس در طول ادوار اول تا دهم، رئیس جمهور با دریافت ۹۴۸۸ فقره تذکر (معادل با ۱۳/۶۴ درصد از مجموع تذکرات) در صدر لیست بیشترین دریافت کنندگان تذکر از مجلس قرار می‌گیرد. بدنبال آن وزرای «راه و شهرسازی»، «جهاد کشاورزی»، «کشور» و «نیرو» به ترتیب با ۸۷۵۲ (۱۲/۵۸ درصد)، ۷۳۵۰ (۱۰/۵۷ درصد)، ۶۸۱۸ (۹/۸۰ درصد) و ۶۴۶۱ فقره تذکر (۹/۲۹ درصد) در مجموع بیشترین تعداد تذکر را از ادوار مختلف مجلس دریافت کرده‌اند. از همین رو می‌توان چنین نتیجه گرفت که موضوعاتی که اکثراً مردم با آنها سروکار دارند بیشتر مورد توجه

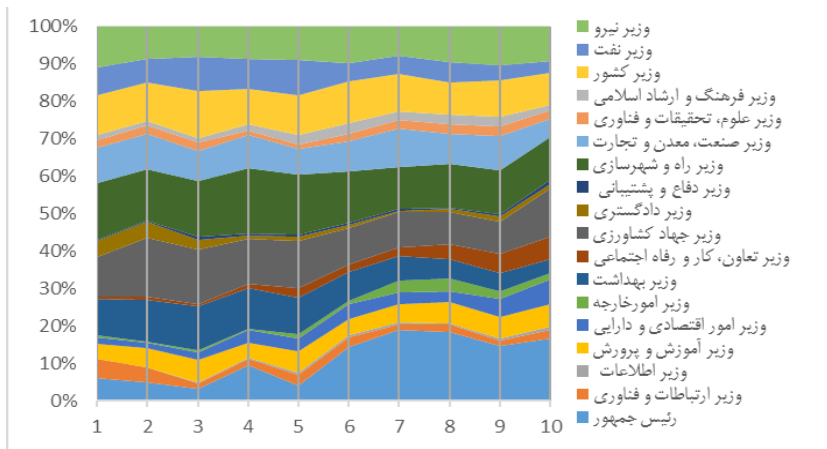
نمایندگان قرار می‌گیرد. البته بخشی از این تذکرات – همان طور که در خصوص سوال نیز بیان شد – با هدف فشار به وزیر و دریافت امتیاز از او برای حوزه‌های انتخابیه صورت می‌گیرد (نقوی حسینی، ۱۳۹۶/۱۲/۲۲، کواکبیان، ۱۳۹۷/۵/۱۳، کریمی قدوسی، ۱۳۹۶/۴/۲۷). این امر را می‌توان از موضوعات مورد اختلاف به روشنی دریافت. برای مثال با توجه به اینکه اکثر نمایندگان شهرستان‌ها بدنبال حل مشکلات منطقه‌ای خود هستند و با توجه به اینکه مسئله راه و مسکن دو دغدغه عمده مردم به خصوص در مناطق کمتر برخوردار است لذا نمایندگان با تذکر به وزیر راه و شهرسازی سعی در حل این مشکلات داشته‌اند.

فراوانی بالای تذکر به رئیس جمهور را می‌توان اینگونه تحلیل نمود که نمایندگان مجلس، بسیاری از ضعفهای عملکردی دولت را متوجه سیاست‌های رئیس جمهور دانسته و با توجه به اینکه سؤال و استیضاح در خصوص رئیس جمهور از تشریفات و پیامدهای بیشتری برخوردار بوده بنابراین درصد تذکرات به شخص رئیس جمهور افزایش یافته است. روند تغییرات فراوانی تذکر به رئیس جمهور – نشان داده شده در شکل ۴ – بیانگر افزایش روحیه انتقادی نمایندگان نسبت به رؤسای جمهور از مجلس ششم به بعد است.

شکل ۳. مجموع تذکر نمایندگان به مسئولان اجرایی کشور طی ادوار اول تا دهم مجلس

(منبع: نگارنده)

شکل ۴. فراوانی تذکر نمایندگان به مسئولان اجرایی کشور طی ادوار اول تا دهم مجلس (منبع: نگارنده)

۵. ابزار نظارتی سؤال

بر اساس اصل ۸۸ قانون اساسی در هر مورد که حداقل یک چهارم کل نمایندگان مجلس شورای اسلامی از رئیس جمهور و یا هر یک از نمایندگان از وزیر مسئول، درباره یکی از وظایف آنان سؤال کنند، رئیس جمهور یا وزیر موظف است در مجلس حاضر شود و به سؤال جواب دهد. لازم به ذکر است که اصل ۸۴ قانون اساسی نمایندگان را در برابر ملت مسئول می‌داند و این حق را برای آنان قائل می‌شود که در تمام مسایل داخلی و خارجی کشور اظهار نظر کنند.

اصل ۸۸ قانون اساسی به صراحت بیان می‌دارد که پاسخگویی رئیس جمهور و وزیر باید در صحن مجلس صورت گیرد و حق پاسخگویی کتبی برای آن‌ها پیش بینی نشده است. بر مبنای ماده ۲۱۰ آیین نامه داخلی مجلس در جلسه علنی ابتدا گزارش کمیسیون متضمن طرح سؤال و بررسی‌های انجام شده توسط سخنگوی کمیسیون به مدت حداکثر پنج دقیقه مطرح می‌شود سپس وزیر و نماینده سؤال کننده به ترتیب و هر کدام حداکثر به مدت پانزده دقیقه توضیحات خود را ارائه می‌دهند و در صورت قانع نشدن نماینده، رئیس جلسه نظر مجلس را در این مورد أخذ می‌کند. در صورتی که اکثر نمایندگان حاضر، نظر به وارد بودن سؤال نماینده یا نمایندگان بدهند رئیس مجلس موظف است موضوع را به رئیس جمهور جهت رسیدگی ارجاع نماید. البته از مجلس هشتم به بعد طی بازنگری قانون آیین نامه داخلی مجلس، به منظور تقویت بعد نظارتی مجلس در صورت وارد بودن سؤال، به وزیر یک کارت زرد داده می‌شود و چنانچه یک وزیر سه مرتبه کارت زرد دریافت کند مجلس می‌تواند او را استیضاح کند.

سوال نمایندگان از مسئولان اجرایی کشور و ارائه کارت زرد به آنها در واقع تلنگری است به وزرای دولت تا امور محوله را انجام دهند و اقدامات اشتباه را به سرعت اصلاح کنند. فلسفه سوال و اخطار به مسئولان اجرایی در حقیقت تدریجی کردن فرآیند استیضاح است؛ یعنی به جای آن که وزیری به یک باره استیضاح شود در ابتدا برای روشن شدن ابعاد مسأله‌ی مورد اختلاف از وی سوالاتی پرسیده می‌شود و در صورت قانع نشدن و بعد از دادن سه کارت زرد، هشدار اخراج از دولت به وزیر داده خواهد شد. وجود این ساز و کار نظارتی باعث می‌شود که مسئولان اجرایی کشور هیچگاه دچار استبداد نگردند و همواره خود را در مقابل ملت پاسخگو بدانند.

جدول ۲ و شکل ۵ بیانگر میزان استفاده نمایندگان ادوار اول تا دهم مجلس شورای اسلامی از ابزار نظارتی سؤال است. بر اساس آمارهای موجود تعداد تقاضای اعلام و وصول شده در صحن علنی مجلس طی ادوار مختلف از یک سیر ثابتی برخوردار نیست؛ به طوری که در مجلس اول ۲۴۲ فقره سؤال در صحن اعلام و وصول شده است و این تعداد تا دوره سوم یک سیر نزولی و پس از آن تا دوره هفتم یک سیر صعودی داشته است. هر چند ترکیب سیاسی نمایندگان در این مسأله می‌تواند تاثیرگذار باشد لیکن عامل اصلی افزایش نسبی سؤالات را بایستی در رویدادها و تحولات مهم و سرنوشت‌ساز و نقاط عطف سیاسی، اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی کشور و همچنین مناسبات و تحولات بین‌المللی جستجو نمود؛ که از آن جمله می‌توان به: استقرار نظام جمهوری اسلامی، شروع توسعه پروژه‌های عمرانی، خدماتی، صنعتی و سازندگی، تشکیل دولت اصلاحات و حوادث و تحولات مربوطه، مسأله انرژی هسته‌ای، انتخابات سال ۱۳۸۸، تحریم‌های اقتصادی، توافق هسته‌ای برجام و... اشاره نمود. هر کدام از این رویدادها پیامدهایی را به همراه داشته که مسائل آن ممکن است چندین مجلس را تحت تأثیر قرار دهد. البته این نکته را نبایستی از نظر دور ساخت که تعدادی از سؤالات نیز به علت تقاضاهای شخصی و یا منطقه‌ای نمایندگان از وزرا پرسیده شده است (پزشکیان، ۱۳۹۷/۰۹/۱۹؛ امیری فراهانی، ۱۳۹۷/۸/۱۳؛ خباز، ۱۳۹۸/۵/۶). اختلاف تعداد سؤال‌های اعلام و وصول شده و سؤال‌های بررسی شده در صحن و همچنین تعداد سؤالات مسترد شده می‌تواند شاهی بر این مدعا باشد.

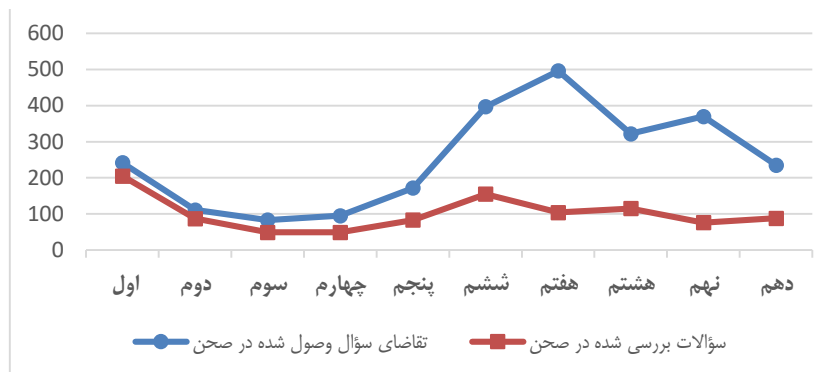
جدول ۲. میزان استفاده نمایندگان از ابزار نظارتی سؤال طی ادوار اول تا دهم مجلس

دوره‌های مجلس	تقاضای سؤال و وصول شده در صحن	سؤالات مسترد شده	سؤالات بررسی شده در صحن	سؤالاتی که پاسخ وزیر به آنها قانع کننده بوده است	سؤالاتی که پاسخ وزیر به آنها قانع کننده بوده است
اول	242	-	205	85	120
			84.71	41.46	58.54
دوم	111	-	87	73	14
			78.38	83.91	16.09
سوم	83	-	49	37	12
			59.04	75.51	24.49
چهارم	95	20	49	43	6
		21.05	51.58	87.76	12.24
پنجم	172	31	83	69	14
		18.02	48.26	83.13	16.87
ششم	397	75	155	86	69
		18.89	39.04	55.48	44.52
هفتم	496	89	104	80	24
		17.94	20.97	76.92	23.08
هشتم	322	89	115	30	85
		27.64	35.71	26.09	73.91
نهم	370	60	76	24	52
		16.22	20.54	31.58	68.42
دهم	235	19	88	17	71
		8.08	37.45	19.32	80.68

نکات:

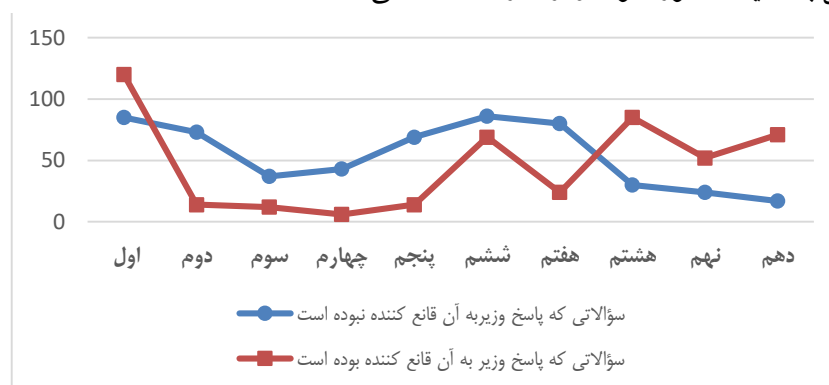
* علت اختلاف آمار تقاضاهای سؤال اعلام وصول شده با سؤالاتی که در صحن بررسی شده‌اند از سه حالت خارج نیست: ۱- عدم پی‌گیری نمایندگان سؤال کننده و بلا تکلیف ماندن سؤال ۲- استرداد سؤال توسط نمایندگان سؤال کننده ۳- اقناع نمایندگان سؤال کننده از پاسخ وزیر در کمیسیونهای تخصصی و قبل از بررسی سؤال در صحن.

** درصدهای قید شده در هر یک از ستون‌های ۳ الی ۶ به ترتیب بیانگر: ۱- درصد سؤالات مسترد شده نسبت به کل سؤالات اعلام وصول شده، ۲- درصد سؤال‌های بررسی شده نسبت به کل سؤالات اعلام وصول شده، ۳- درصد سؤالاتی که پاسخ وزیر به آنها قانع کننده نبوده است نسبت به کل سؤالات بررسی شده در صحن و ۴- درصد سؤالاتی که پاسخ وزیر به آنها قانع کننده بوده است نسبت به کل سؤالات بررسی شده در صحن می‌باشند. (مأخذ: صورت مذاکرات دوره اول تا دهم مجلس شورای اسلامی)

شکل ۵. میزان استفاده نمایندگان از ابزار نظارتی سؤال طی ادوار اول تا دهم مجلس (منبع: نگارنده)

شکل ۶ بیانگر وضعیت سؤال‌های نمایندگان به لحاظ قانع شدن (وارد نبودن سؤال) و یا قانع نشدن از پاسخ وزیر (وارد بودن سؤال) است. براساس آن اگر مجلس اول را در نظر نگیریم، تا مجلس هفتم همواره تعداد سؤال‌هایی که پاسخ وزرا به آنها برای نمایندگان قانع کننده نبوده، بیشتر از سؤال‌هایی است که پاسخ وزرا به آنها قانع کننده بوده است؛ در حالی که از مجلس هشتم به بعد این روند کاملاً معکوس می‌شود. در خصوص علل این امر می‌توان به کاهش سطح توازن عملکردی نمایندگان اشاره نمود. این مسأله خود علل مختلفی دارد که در ادامه به آنها پرداخته می‌شود. با این وجود از نقطه نظر پیامدهای مترتب بر این امر، اقلیت فعال خارج از چارچوب‌های کلان مسائل کشوری و ائتلافات سیاسی نه تنها باعث پویایی مجلس نخواهند شد بلکه انرژی نمایندگان را صرف موضوعاتی غیر از مسائل با اهمیت کشور نموده و از کارآمدی آن می‌کاهند.

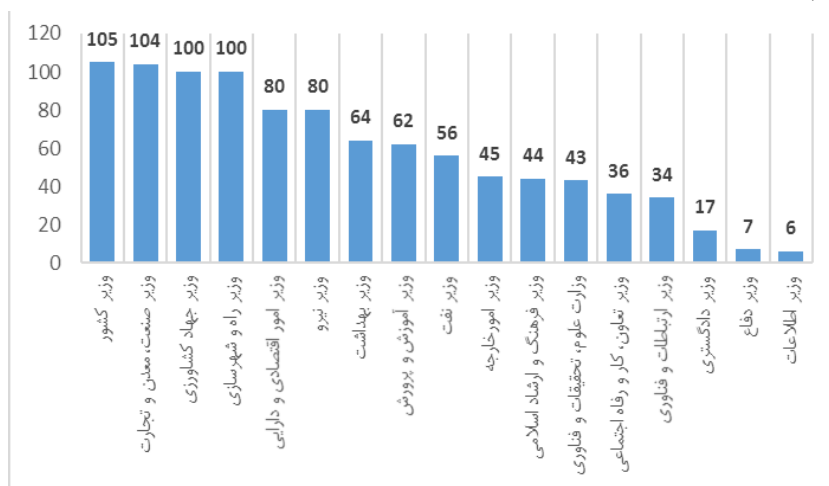

شکل ۶. وضعیت سؤالات نمایندگان به لحاظ پاسخ وزرا طی ادوار اول تا دهم مجلس

(منبع: نگارنده)

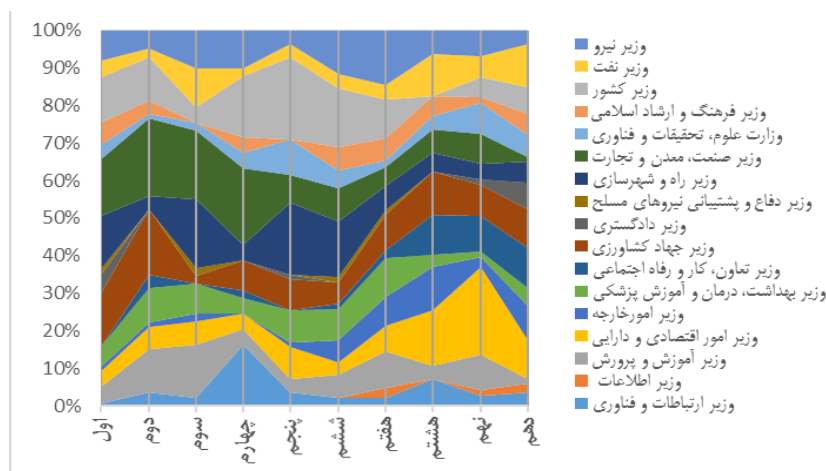
بر اساس شکل ۷ و شکل ۸ در طول ادوار اول تا دهم مجلس شورای اسلامی بیشترین سؤال نمایندگان به ترتیب از وزاری «کشور» با ۱۰۵ فقره سؤال (معادل ۱۰/۶۸ درصد)،

«صنعت، معدن و تجارت» با ۱۰۴ فقره سؤال (معادل ۱۰/۵۸ درصد)، «راه و شهرسازی» و «جهاد کشاورزی» هر یک با ۱۰۰ فقره سؤال (معادل ۱۰/۱۷ درصد) بوده است. بدنبال آن وزارت «امور اقتصادی و دارایی» و «نیرو» نیز هر یک با دریافت ۸۰ فقره سؤال (معادل با ۸/۱۴ درصد کل سؤالات) در رده‌های بعدی قرار می‌گیرند. البته این به آن معنا نیست که در همه دوره‌ها وزارتخانه‌های مذکور با همین ترتیب بیشترین سؤال را دریافت کرده‌اند بلکه در هر دوره با توجه به تحولات و رویدادهای مختلف یکی وزارتخانه‌ها در صدر لیست بیشترین سؤال شوندگان قرار گرفته‌اند. برای مثال مطابق با شکل ۸ وزارت اقتصاد و دارایی که در دوره اول تنها ۳/۸۸ درصد سؤالات را به خود اختصاص داده است، در دوره نهم با دریافت ۲۲/۳۷ درصد سؤالات در رتبه اول سؤال شوندگان قرار می‌گیرد که این خود حکایت از بروز مسائل مهم اقتصادی در این مقطع از تاریخ دارد. قابل ذکر است که سؤال از رئیس جمهور تنها دو مورد در دولت‌های محمود احمدی‌نژاد و حسن روحانی صورت پذیرفته است که در آمار سؤال لحاظ نشده است.

شکل ۷. مجموع سؤالات از مسئولان اجرایی کشور طی ادوار اول تا دهم مجلس شورای اسلامی

(منبع: نگارنده)

شکل ۸. سؤالات بررسی شده در صحن مجلس به تفکیک مسئولان و تجمیع وزارتخانه‌ها
(منبع: نگارنده)

۶. استيضاح

استيضاح یکی از مهمترین ابزارهای نظارتی جهت کنترل وزیران و اعمال نظارت مستمر پارلمان بر مسئولان اجرایی است. در واقع دولت و وزیران از بیم سقوط کابینه و از دست دادن جایگاه خود باید در چهارچوب قانون و در جهتی گام بردارند که رضایت خاطر اکثریت نمایندگان مردم را فراهم آورند و خود را در مقابل نمایندگان مردم پاسخگو و فقط مجری قوانین پارلمانی بدانند.

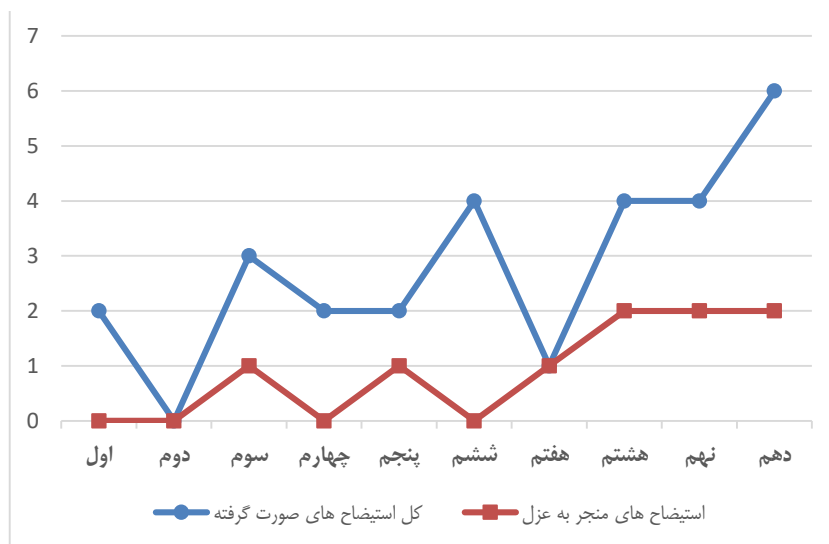
به موجب اصل ۸۹ قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران، نمایندگان در کنار مکانیزم‌های نظارتی تذکر و سؤال امکان استيضاح وزیر، هیئت وزیران و رئیس جمهور را نیز دارند. البته این استيضاح وقتی قابل طرح است که حداقل به امضای یک سوم نمایندگان در خصوص رئیس جمهور و به امضای حداقل ده نفر از نمایندگان در خصوص وزرا برسد.

مطابق با آیین نامه داخلی مجلس، در استيضاح باید موضوع به صورت صریح و با ذکر مورد یا موارد، معین شود و به صورت کتبی تنظیم و به هیأت رئیسه تسلیم گردد. هیأت رئیسه نیز موظف است در اولین جلسه علنی استيضاح را اعلام وصول نماید و در همان روز متن استيضاح را برای وزیر یا وزیران مورد استيضاح ارسال و همزمان چاپ و بین نمایندگان توزیع کند (ماده ۲۲۳). وزیر یا هیأت وزیران نیز موظفند ظرف ده روز پس از طرح استيضاح در مجلس حاضر شوند و توضیحات لازم را ارائه دهند (ماده ۲۲۵). در جلسه استيضاح، پس از بیانات استيضاح کنندگان، رئیس جمهور می‌تواند به دفاع از وزیر یا وزیران مورد استيضاح بپردازد، همچنین وزیر یا وزیران مورد استيضاح نیز می‌توانند به دفاع

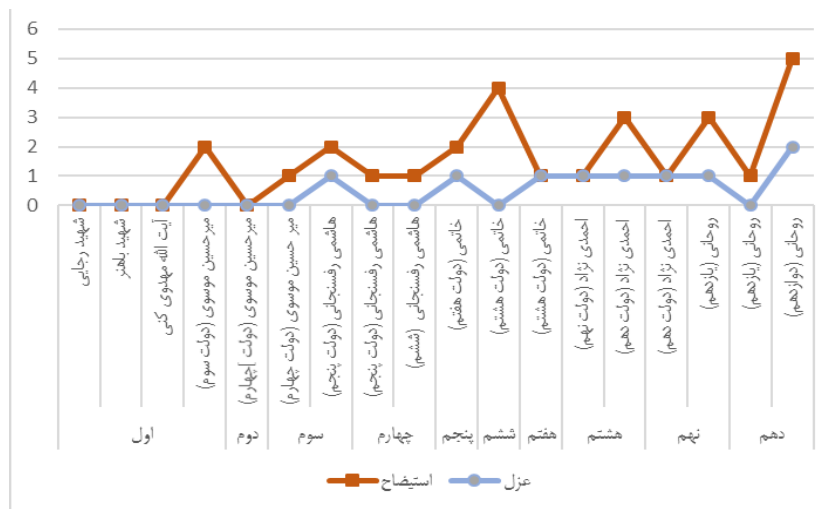
از خود پردازند (ماده ۲۲۶). نهایتاً پس از انجام استیضاح، رئیس جلسه عدم اعتماد وزیر یا وزیران را به رأی می‌گذارد و در صورتی که نمایندگان به وزیر رأی اعتماد مجدد ندهند وی از وزارت عزل می‌شود.

شکل ۹ بیانگر تعداد استیضاح‌های صورت گرفته در ادوار اول تا دهم مجلس است. بر اساس آن مجلس دهم تا پایان شهریور ۱۳۹۷ با ۶ فقره استیضاح - که دو مورد از آنها منجر به عزل وزیر گردید- پرکارترین مجلس از این حیث می‌باشد. از سوی دیگر پس از انقلاب تا به امروز مجلس دوم تنها مجلسی است که در آن هیچ گونه استیضاحی انجام نگرفته است که می‌توان آن را ناشی از شرایط خطرناک جنگ دانست.

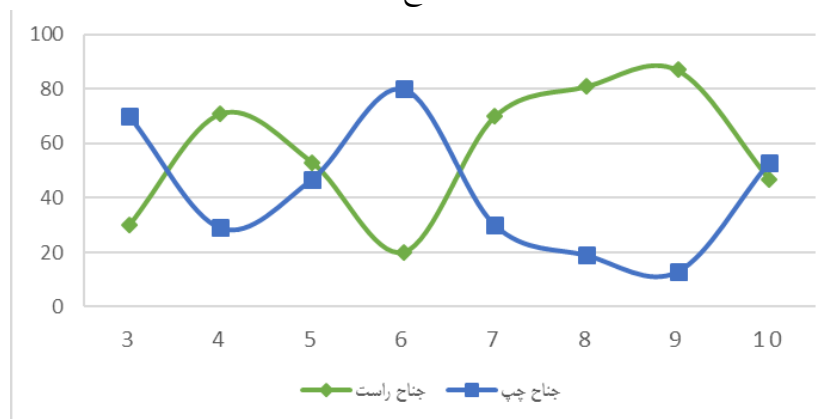
با توجه به شکل ۱۰ و شکل ۱۱ می‌توان این ادعا را مطرح نمود که بر اساس ترکیب جناحی مجالس و تعداد استیضاح و عزل وزرا، اکثریت نمایندگان مجالس چهارم و ششم به ترتیب همسویی عمیقی با دولت‌های سازندگی و اصلاحات داشته‌اند زیرا هیچ‌یک از استیضاح‌ها منجر به عزل وزیر مربوطه نگردید. از سوی دیگر مجالس هفتم، هشتم و نهم علیرغم غلبه اکثریت اصولگرا و همسویی با دولت وقت، نگاه جناحی مطلق به عزل وزرا نداشته‌اند. اما در این میان مجلس پنجم و دهم از ترکیبی میانه برخوردار بوده و تأثیر این ترکیب میانه به خوبی در تعداد و همسویی تغییرات دو متغیر عزل و استیضاح مشهود است.

شکل ۹. وضعیت استیضاح‌های صورت گرفته در ادوار اول تا دهم مجلس (منبع: نگارنده)

شکل ۱۰. تفکیک استيضاح‌های صورت گرفته در ادوار مجلس بر اساس دولت‌های مختلف (منبع: نگارنده)

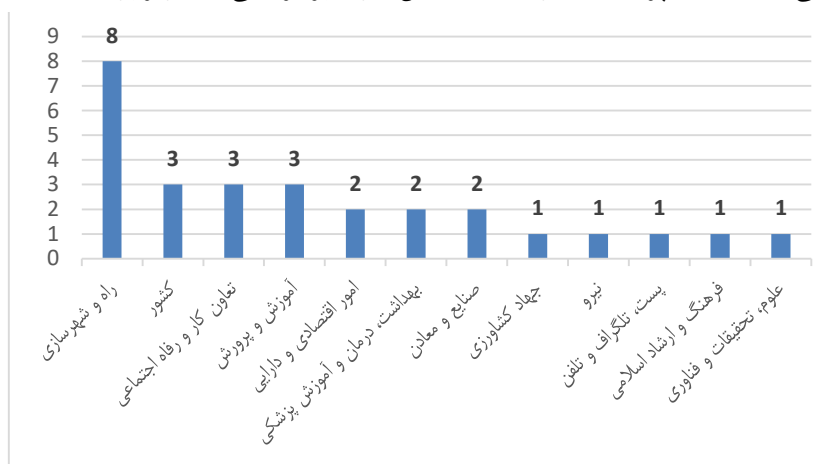

شکل ۱۱. سهم جناح‌های راست و چپ از کرسی‌های ادوار سوم تا دهم مجلس شورای اسلامی^۱ (منبع: نگارنده)

بر اساس شکل ۱۲ که بیانگر موضوع استيضاح‌های صورت گرفته طی ادوار اول تا دهم مجلس شورای اسلامی است، از ۲۸ استيضاح انجام شده در ادوار مختلف مجلس، وزارت

^۱ جهت رسم این نمودار از منابع زیر استفاده شده است: غلامرضا خواجه سروی، محمد محسن شارعی (۱۳۹۴). تاریخ تحولات سیاسی مجلس شورای اسلامی؛ یحیی فوزی، علی زارعی (۱۳۹۶) «تحلیل یافت سیاسی، اجتماعی و تخصصی نمایندگان مجلس (ادوار اول تا دهم)»، خبرآنلاین، ۱۵ خرداد ۱۳۹۱، خبرگزار تسنیم، ۱۱ اسفند ۱۳۹۴، خبرگزاری میزان، ۹ اسفند ۱۳۹۴، روزنامه ایران، ۱۳۹۰/۱۲/۲۰ و همچنین کتاب‌های مرکز اسناد انقلاب اسلامی با عنوان مجلس شورای اسلامی دوره‌ی اول تا پنجم.

راه و شهرسازی با ۸ فقره استیضاح (معادل با ۲۸/۵۷ درصد) دارای بیشترین آمار از این حیث می باشد که به نظر می رسد عواملی نظیر حوادث خاص حوزه حمل و نقل و گستردگی مشکلات و پروژه های توسعه ای در این حوزه بر فراوانی آن مؤثر بوده است.

شکل ۱۲. تفکیک موضوعی استیضاح های صورت گرفته طی ادوار اول تا دهم مجلس (منبع: نگارنده)

۷. تحقیق و تفحص

تحقیق و تفحص از مهم ترین ابزارهای نظارتی مجلس شورای اسلامی است که با ارائه درخواست آن از سوی نمایندگان آغاز می شود و با بازتاب موضوع در صحن علنی مجلس و در برخی موارد، با پیگیری موضوع در مراجع قضایی خاتمه می یابد. به موجب اصل ۷۶ قانون اساسی «مجلس شورای اسلامی حق تحقیق و تفحص در تمام امور کشور را دارد». البته براساس یک نظریه تفسیری شورای نگهبان از این اصل، پیشنهاد تحقیق و تفحص باید به تصویب مجلس برسد.

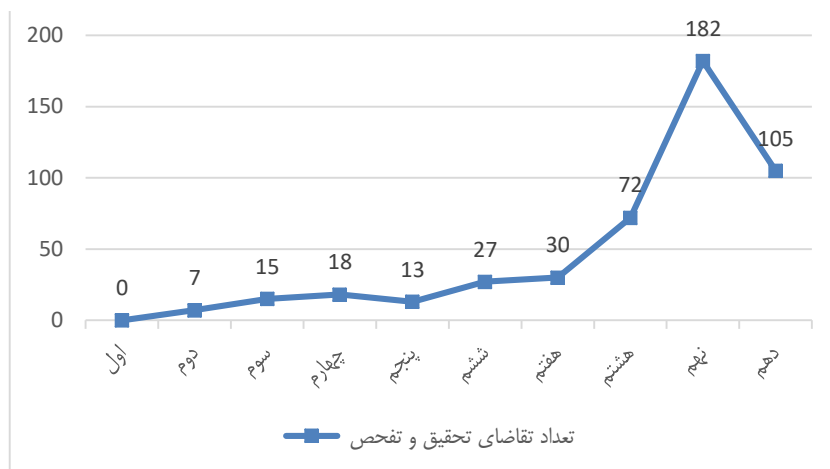
مطابق با جدول ۳ و شکل ۱۳ تعداد تقاضای تحقیق و تفحص در ادوار مجلس دارای روند افزایشی است به طوری که تعداد تقاضای تحقیق و تفحص از عدد صفر در دوره اول مجلس به عدد ۱۸۲ در دوره نهم رسیده است. هر چند می توان این افزایش را ناشی از پیچیدگی های تحولات مختلف در طول زمان دانست و روند منطقی در افزایش تعداد تحقیق و تفحص را مثبت ارزیابی کرد؛ اما جهشی که در تعداد تقاضای تحقیق و تفحص در مجلس هشتم و بعد از آن در شکل ۱۳ به چشم می خورد، یک روند غیرمنطقی است که می توان آن را به عنوان یک مؤلفه منفی قلمداد نمود؛ چرا که کمتر از ۳۰ درصد تقاضاهای تحقیق و تفحص با توجه به آمار ارائه شده در شکل ۱۴ و شکل ۱۵ مورد تصویب قرار گرفته است. بنابراین می توان اینگونه انگاشت که عدم اطلاع و تحلیل دقیق از اوضاع کشور، بخشی نگری به مسائل و مشکلات و عدم تطابق درخواست ها با نیازهای اصلی و

کلان کشور از جمله دلایل مهم مخالفت اکثریت نمایندگان با بخش عمده تقاضاهای تحقیق و تفحص بوده است. این کاهش کیفیت عملکرد اقلیت نمایندگان که پیش از این نیز شواهدی از آن ارائه گردید (شکل ۶) می‌تواند برای کشور نگران کننده باشد زیرا بخشی از زمان و دستور کار مجلس را بدون نتیجه‌ای درخور، به خود اختصاص می‌دهد. در این خصوص در صورتیکه روند آماری عملکرد اکثریت نمایندگان هم‌جهت با این اقلیت فعال می‌بود، رویه این طیف از نمایندگان به عنوان کاهش کیفیت ارزیابی نمی‌شد و می‌توانست آن را محرکه‌ای برای ارتقای عملکرد نظارتی مجلس و تکامل آن قلمداد کرد اما واگرایی که در روند آماری عملکرد اکثریت و بخشی از اقلیت فعال رخ داده است حکایت از مشکلاتی جدی در مکانیزم انتخاب نمایندگان دارد که می‌تواند وابسته به تغییرات اطلاعاتی و فرهنگی مردم، دگرگونی و پیچیدگی تبلیغات و نظارت ضعیف بر آن و مهمتر از همه عدم ساماندهی مناسب در امر احزاب و گروه‌های سیاسی باشد.

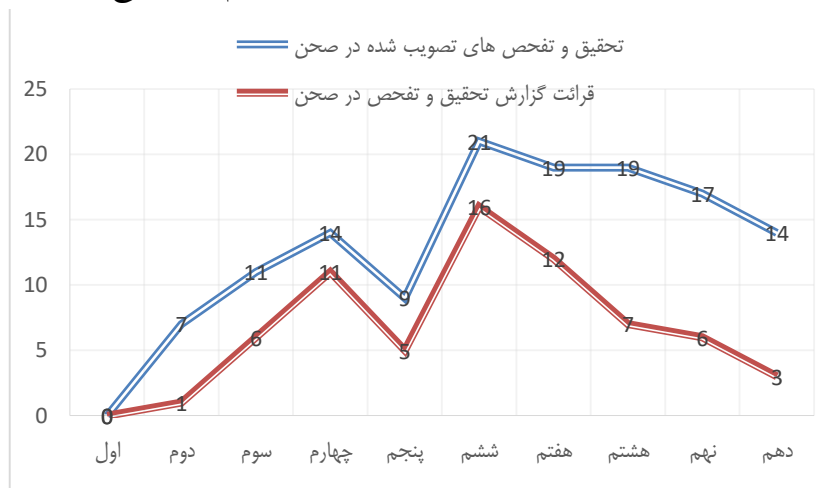
جدول ۳. وضعیت تحقیق و تفحص در ادوار اول تا دهم مجلس شورای اسلامی

ادوار مجلس	تقاضای اعلام وصول شده	تصویب شده در صحن	درصد موارد تصویب شده نسبت به تقاضاهای اعلام وصول شده	قرائت گزارش تحقیق و تفحص در صحن	درصد ارائه گزارش نسبت به موارد تصویب شده
اول	0	0	0.00	0	0.00
دوم	7	7	100.00	1	14.29
سوم	15	11	73.33	6	54.55
چهارم	18	14	77.78	11	78.57
پنجم	13	9	69.23	5	55.56
ششم	27	21	77.78	16	76.19
هفتم	30	19	63.33	12	63.16
هشتم	72	19	26.39	7	36.84
نهم	182	17	9.34	6	35.29
دهم	105	14	13.33	3	21.43

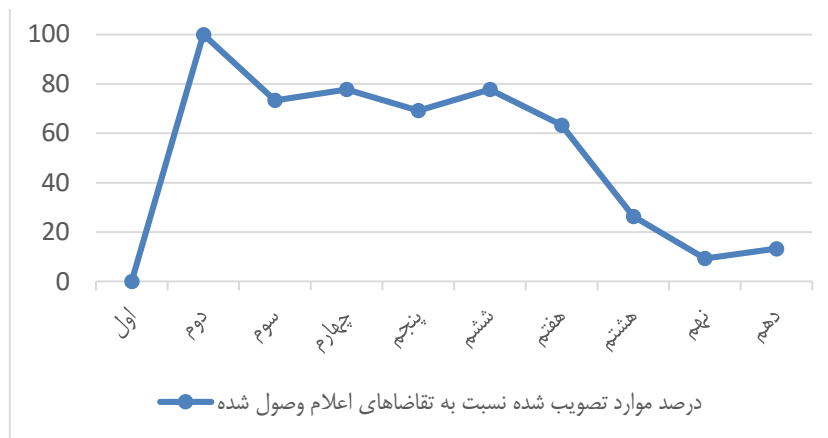
(مأخذ: صورت مذاکرات دوره اول تا دهم مجلس، پایگاه اینترنتی معاونت نظارت مجلس)

شکل ۱۳. فراوانی تقاضاهای تحقیق و تفحص در ادوار اول تا دهم مجلس (منبع: نگارنده)

شکل ۱۴. وضعیت تحقیق و تفحص های انجام شده در ادوار اول تا دهم مجلس (منبع: نگارنده)

شکل ۱۵. درصد موارد تصویب شده نسبت به تقاضاهای اعلام وصول شده (منبع: نگارنده)

نتیجه گیری

این پژوهش با مطالعه سوابق عملکرد نظارتی نمایندگان ادوار مختلف مجلس شورای اسلامی و بررسی روندهای کلی و تحلیل آمارهای مربوطه، ما را به این نتیجه رهنمون می‌سازد که تغییرات فراوانی استفاده از ابزارهای نظارتی در مجلس بیش از همه متأثر از تحولات و رویدادهای مهم سیاسی، اجتماعی و اقتصادی بوده است. بررسی موضوعی آمار استفاده از ابزارهای نظارتی نیز مؤید این موضوع می‌باشد چراکه بیشتر بر حیطه مسائل روز تمرکز دارند.

مقایسه آماری چند متغیر مرتبط در خصوص عملکرد نظارتی نمایندگان مجلس بطور همزمان - از جمله آمار رأی عدم اعتماد و استیضاح و بررسی تطابق ترکیب سیاسی مجلس با دولت - رفتارشناسی نمایندگان برخی دوره‌ها را ممکن ساخته است. آنچه که به عنوان ضعف در این سوابق عملکردی مشهود بوده و در تحلیل تغییرات شدید آماری قابل طرح است، رکود همراه با مصلحت‌اندیشی‌های منفعلانه و از سوی دیگر فشار افراطی به دولت و پیگیری‌های مبتنی بر منافع شخصی، جناحی و به ویژه منطقه‌ای است که با توجه به عدم تطابق با نیازهای کلان کشور منجر به تضعیف جایگاه مجلس و اتلاف زمان گردیده است. با توجه به سهم جناح‌های سیاسی مختلف از کرسی‌های مجلس طی ادوار گذشته این طور استنباط می‌گردد که مجالس برخوردار از ترکیب متوازن سیاسی عملکرد منطقی در استفاده از ابزار استیضاح دارند. این در حالی است که با توجه به آمار عدم اعتماد، دولت‌ها در کسب رأی اعتماد کابینه خود از چنین مجالسی معمولاً موفق‌ترند. از سوی دیگر تشریفات و پیامدهای سؤال و استیضاح در خصوص رئیس جمهور منجر به کاهش میل به استفاده از این ابزارهای نظارتی گردیده است. از سوی دیگر همین امر یکی از

عوامل مؤثر در افزایش فراوانی تذکرات به رؤسای جمهور است.

از نتایج می‌توان چنین دریافت که فارغ از سهم جناح‌های سیاسی در مجلس، مسائل کم‌اهمیت غیرهمسو با مسائل اصلی کشور و منافع ملی طی ادوار اخیر به شدت بر آمار پیشنهاد تحقیق و تفحص رد شده در صحن مجلس، تقاضاهای سؤال مسترد شده و سؤالهای منتهی به اقناع نمایندگان سایه افکنده است. این قضاوت مبتنی بر افزایش آمار تقاضا و پیشنهاد وصول شده به مجلس و عدم موافقت اکثریت نمایندگان و یا اقناع اکثریت با پاسخ سؤال شوندگان است. بنابراین لزوم یک بازنگری در مکانیزم انتخابات در جهت افزایش کیفیت عملکرد مجلس و همچنین ایجاد یک مکانیزم خوداصلاحی مؤثر در درون مجلس به شدت احساس می‌گردد. انتظار می‌رود با ایجاد امکان ارزیابی عملکرد هر نماینده از سوی مردم و دیگر نمایندگان که مبتنی بر شفافیت و ارائه گزارش‌های مؤثر می‌باشد و همچنین ارتقای جایگاه احزاب در انتخابات بتوان چشم‌انداز مطلوبی را برای آینده پارلمان ایران متصور شد.

منابع و مآخذ:

- آقایی جیرهنده، عباس؛ بسطامی، رضا (۱۳۸۷). **مجلس شورای اسلامی دوره دوم**، تهران: مرکز اسناد انقلاب اسلامی.
- آیین‌نامه داخلی مجلس شورای اسلامی، معاونت قوانین.
- امیرآبادی فراهانی، احمد (۱۳۹۷/۸/۱۳). **مصاحبه با برنامه ده و ده دقیقه باشگاه خبرنگاران جوان**.
- پایگاه اینترنتی معاونت نظارت مجلس شورای اسلامی به آدرس: <https://nezarat.parliran.ir>
- پزشکیان، مسعود، «ادبیات گفت و گو در دانشگاه‌های ما از دست رفته است/ مخالف استیضاح فرجی دانا بودم/ از هیچ سهمیه ای استفاده نکردم»، **پایگاه اطلاع رسانی و خبری جماران**، ۱۹ آذرماه ۱۳۹۷.
- جهان محمدی، رضا (۱۳۸۹). **مجلس شورای اسلامی دوره سوم**، تهران: مرکز اسناد انقلاب اسلامی.
- خیز، محمدرضا (۶ مرداد ۱۳۹۸). **مصاحبه با خبر آنلاین**.
- خبر آنلاین**، ۱۵ خرداد ۱۳۹۱، «ترکیب سیاسی خانه ملت از آغاز تا کنون/فراکسیون‌ها در ۹ دوره مجلس چگونه تشکیل شدند؟».
- خبر گزار تسنیم**، ۱۱ اسفند ۱۳۹۴، «بازخوانی آرایش سیاسی ۹ دوره مجلس شورای اسلامی».
- خبرگزاری میزان**، ۹ اسفند ۱۳۹۴، «ترکیب طیف‌های سیاسی در مجلس دهم چگونه است؟»
- خلاصه گزارش اقدامات نظارتی مجلس شورای اسلامی در دوره دهم (۱۳۹۵/۳/۷ تا ۱۳۹۷/۲/۱۵)، **معاونت نظارت**، ۱۳۹۷.
- خواججه سروی، غلامرضا؛ شاعری، محمد محسن (۱۳۹۴). **تاریخ تحولات سیاسی مجلس شورای اسلامی**، تهران: انتشارات سرو اندیشه.
- خوش زاده، اکبر (۱۳۸۶). **مجلس شورای اسلامی دوره اول**، تهران: مرکز اسناد انقلاب اسلامی.
- رسایی، حمید (۱۳۹۲)، «بررسی آماری عملکرد مجلس هفتم در اولین نطق حمید رسایی»، **پایگاه اطلاع رسانی حمید رسایی**، ۱۳۹۲/۰۸/۱۲.
- روزنامه ایران**، ۱۳۹۰/۱۲/۲۰، «آرایش سیاسی مجلس نهم»، سال ۱۸، ش ۵۰۳۰.
- زارعی، علی؛ فوزی، یحیی (بهار ۱۳۹۶). «تحلیل بافت سیاسی، اجتماعی و تخصصی نمایندگان مجلس شورای اسلامی؛ ادوار اول تا پنجم»، **فصلنامه جستارهای سیاسی معاصر**، پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی، سال هشتم، شماره اول، صص ۴۵-۷۶.
- سجادی پور، هادی (۱۳۸۸). **مجلس شورای اسلامی دوره چهارم**، تهران: مرکز اسناد انقلاب اسلامی.
- سید حسین نقوی حسینی (۲۲ اسفند ۱۳۹۶). **مصاحبه با ایسکانیوز**.
- طبری قاضی، فاطمه (۱۳۸۰). **استیضاح در نظام سیاسی ایران**، تهران: روزنگار، ۱۳۸۰.
- عظیمی دولت آبادی، امیر (۱۳۸۷). **منازعات سیاسی نخبگان و ثبات سیاسی در جمهوری اسلامی ایران**، تهران: مرکز اسناد انقلاب اسلامی.
- فوزی، یحیی (بهار ۱۳۹۵). «چارچوبی برای بررسی عوامل مؤثر بر عملکرد دولت در جمهوری اسلامی ایران»، **فصلنامه رهیافت انقلاب اسلامی**، شماره ۳۴، صص ۲۵-۴۶.
- فوزی، یحیی؛ زارعی، علی (زمستان ۱۳۹۶). «تحلیل بافت سیاسی، اجتماعی و تخصصی نمایندگان مجلس شورای اسلامی؛ ادوار ششم تا دهم»، **فصلنامه جستارهای سیاسی معاصر**، پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی، سال هشتم، شماره چهارم، صص ۸۳-۱۰۸.
- قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران**.
- کارنامه نظارتی دوره هشتم مجلس شورای اسلامی**، معاونت نظارت مجلس شورای اسلامی، خردادماه ۱۳۹۱.
- کریمی قدوسی، جواد (۲۷ تیر ماه ۱۳۹۶). **مصاحبه با افکار نیوز**.
- کواکبیان، مصطفی (۱۳۹۷/۰۵/۱۳). **مصاحبه با ایلنا**.
- گزارش اقدامات نظارتی مجلس شورای اسلامی در اجلاس اول دوره دهم مجلس (۳/۷/۱۳۹۵ تا ۱۳۹۶/۲/۱۵)، **معاونت نظارت**، گزارش ۱۷.
- مارش، دیوید؛ استوکر، جری (۱۳۸۴). **روش و نظریه در علوم سیاسی**، ترجمه امیرمحمد حاجی یوسفی، تهران: پژوهشکده مطالعات راهبردی.
- مشروح مذاکرات مجلس شورای اسلامی دوره اول**، ۳/۷/۱۳۵۹ تا ۳/۶/۱۳۶۳.
- مشروح مذاکرات مجلس شورای اسلامی دوره دوم**، ۳/۷/۱۳۶۳ تا ۳/۵/۱۳۶۷.
- مشروح مذاکرات مجلس شورای اسلامی دوره سوم**، ۳/۷/۱۳۶۷ تا ۳/۶/۱۳۷۱.
- مشروح مذاکرات مجلس شورای اسلامی دوره چهارم**، ۳/۷/۱۳۷۱ تا ۳/۶/۱۳۷۵.
- مشروح مذاکرات مجلس شورای اسلامی دوره پنجم**، ۳/۷/۱۳۷۵ تا ۳/۴/۱۳۷۹.
- مشروح مذاکرات مجلس شورای اسلامی دوره ششم**، ۳/۷/۱۳۷۹ تا ۳/۶/۱۳۸۳.
- مشروح مذاکرات مجلس شورای اسلامی دوره هفتم**، ۳/۷/۱۳۸۳ تا ۳/۵/۱۳۸۷.
- مشروح مذاکرات مجلس شورای اسلامی دوره هشتم**، ۳/۷/۱۳۸۷ تا ۳/۳/۱۳۹۱.
- مشروح مذاکرات مجلس شورای اسلامی دوره نهم**، ۳/۷/۱۳۹۱ تا ۳/۴/۱۳۹۵.
- مشروح مذاکرات مجلس شورای اسلامی دوره دهم**، ۳/۸/۱۳۹۵ تا ۹/۶/۱۳۹۷.
- نظارت پارلمانی (۱) مطالعه تطبیقی کارنامه نظارتی ادوار هشتم و نهم مجلس شورای اسلامی، مرکز پژوهشهای مجلس - **معاونت پژوهشهای سیاسی**، شماره گزارش ۱۴۹۱۸، تیر ۱۳۹۵.
- نظری اجمالی بر عملکرد مجلس هفتم**؛ خرداد ۱۳۸۳ تا بهمن ۱۳۸۶، تهران: اداره کل فرهنگی و روابط عمومی مجلس شورای اسلامی، ۱۳۸۶.
- وبر، ماکس (۱۳۸۲). **روش‌شناسی علوم اجتماعی**، ترجمه حسن چاووشیان، تهران: انتشارات مرکز.
- Giddens, Anthony (1976). **New Rules of Sociological Method: A Positive Critique of Interpretative Sociologies**. London: Hutchinson.